

ISSN:2181-1458

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

**SCIENTIFIC BULLETIN OF
NAMANGAN STATE UNIVERSITY**

namdu.uz ilmiy@inbox.uz

[Namdu_ilmiybolim](#)

ISSN:2181-0427

2022

5

Бош муҳаррир: Наманган давлат университети ректори С.Т.Тургунов

Масъул муҳаррир: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Кодирхонов

Масъул муҳаррир ўринбосари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиги Д.Дехқонов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов. ф-м.ф.д., доц. Р.Хакимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад.С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф.Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тожибаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц.А.Баташов, б.ф.д. Н.Абдурахмонов.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиги фанлари: – г.ф.д., доц. Б.Камалов, қ-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: – акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д, проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: – и.ф.д., проф.Н.Махмудов, и.ф.д., проф.О.Одилов.

Фалсафа фанлари: –ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Замилова.

Филология фанлари: – акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф.С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова. фил.ф.д.,проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н, доц.М. Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф.А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноятгов, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф.Ш.Хонкелдиев, п.ф.д., проф Ў.Асқарова, п.ф.н., доц. М.Нишонов, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: – б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари – п.ф.д.,проф З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техник муҳаррир: [Н.Юсунов](#)

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** ilmiy@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли гувоҳномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август куни 1106-сонли гувоҳнома га биноан чоп этилади. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида ҳалқаро стандарт туркум рақами (ISSN-2181-1458)га эга НамДУ Илмий-техникавий Кенгашининг 11.05.2022 йилдаги кенгайтирилган йигилишида муҳокама қилиниб, илмий тўплам сифатида чоп этишга рухсат этилган (**Баённома № 5**). Мақолаларнинг илмий савияси ва келтирилган маълумотлар учун муаллифлар жавобгар ҳисобланади.

МУНДАРИЖА

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ФАНЛАРИ

01.00.00

ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

1	Дискретловчи деталлардаги гарнитура тишининг толаларга таъсирини назарий ва технологик параметрларини асослаш Кўзиёв Н. М., Мирзаев, О. А.....	3
2	Реал эксплуатация шароитида қуёш панелларида юзага келадиган нуқсонларнинг экспериментал тадқиқоти Одамов, У. О., Комилов М.М.....	10
3	Haqiqiy va Kompleks W^*-qism algebralarning ikki tomonlama graflari Boltayev H.H., Xamidullaeva O.....	17
4	Yer osti suvlari darajasini hosilga ta'siri Ibragimov R., Xolmirzaeva F.....	22
5	Каср тартибли ҳосила қатнашган бузилувчан тенглама учун бир чегаравий масала Б. Ю.Иргашев., З. Ахмаджонова	29
6	Yadro tibbiyoti fanini o'qitishda "Keys – stadi" metodi D. Musayev, M. E. Jo'rayeva	33
7	Diodning volt-ampere xarakteritikasini turli ta'sirlarga sezgirligi. G. Gulyamov, G. N. Majidova, F.R. Muhitdinova, S.Q. Madumarova	38
8	Minkovskiy amallarining topologik xossalari J. Nuritdinov, D. Aroyev	46
9	Bir nechta quvlovchi va bitta qochuvchiga ega ig-differensial o'yin B. Samatov, D. Bozarova, M. Madaminjonov	51
10	Oddiy differensial tenglama uchun koshi masalasini matcadda taqribiy yechish G. Soliyeva	58
11	Parabolik differensial tenglamalar uchun aymali sxemalar, mathcad matematik tizimlarida yechish D. Ubaydullaeva	61
12	Qisqa muddatli, past intensivlikdagi lazerli nurlanishning yosh qo'zilarini go'sht masuldorligiga ta'siri M. N. Axrorov	65
13	Mexanika bo'limiga doir ekstremal masalalar X. M. Madaminov	71

87	Лингкультурологические свойства антонимов в разных языках К.Э.Орипова	471
88	Dialectal studies on uzbek folk friends the study of units Sh.Mahmadiev	475
89	Aka-uka grimmning "Kinder-Und Hausmärchen" ertaklar to'lamidagi yalmog'iz obrazi K.X.MansurovaSh.N.Ubaydullayev	479
90	Tadqiqotlar davom etadi . . . N.Otajonov, U.Abdurasulova	482
91	Nemis tilida idiomalarning lingvomadaniy tahlili Sh.S.Imyaminova, O.N.Karimova	487
92	Ingliz tilida gumon olmoshi va uning klassifikatsiyasi Z.B.Rashidova	492
93	"Mahbub Ul - Qulub" leksikasining tarixiy - etimologik tasnifi: o'z qatlam leksikasi I.Karimov	496
94	Семантик майдон ва уни ташкил этувчи тил воситалари А.И.Маткаримова	501
95	Инглиз тилида равиш ва сифатда градуациянинг намоён бўлиши М.Ф.Неъматова	507
96	Communicative language approach to teaching, testing and assessing language M.G.Qutliyeva	512
97	Инглиз тили лексикасидаги ўзгаришлар динамикаси М.М.Тиллавова	519
98	Emotsional – ekspressivlikning nutq birliklarida ifodalanishi N.X.Navruzova	528
99	Said Ahmad asarlaridagi ayrim laqablarning leksik – semantik va uslubiy xususiyatlari N.M.Nurdinbayeva	531
100	"Ўзбек адиблари асарларининг немисча таржималарида ўлчов бирликларини берилиши" У.И.Юсупова	535
101	Terminologiyada ziyorat turizm atamalarining talqini F.S.Vakhidova	541
102	Qarindoshlik atamalari va tilning leksik tizimidagi xususiatlari M.Sh.Saidova	544

7. Qutliyeva Muhayyo G'ulomovna Sharipova Dilnoza Shavkatovna. Linguocultural Features of Symbol and Metaphor. International Journal on Integrated Education (UIE). Том 4. Номер 9. Страницы 171-176, 2021.
8. Khamdamovna, M.U. 2021. Aesthetic and Psychological Features of Irony. International Journal on Integrated Education. 4, 10 (Oct. 2021), 184-187. DOI:<https://doi.org/10.31149/ijie.v4i10.2318>.
9. Khamdamovna, M. U. (2021). The use of Irony in Uzbek Poems as a Speech Decoration. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE, 2(11), 17-20. <https://doi.org/10.47494/cajipc.v2i11.242>
10. Khamdamovna, M. U. (2021). Irony and Sarcasm in English Humour. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 78–82. Retrieved from <http://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/597>
11. Mavlonova, U. (2021). ЭСТЕТИЧЕСКИЕ И ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИРОНИИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 7(7), извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/3937
12. Mavlonova, U. (2022). ADABIY VOSITA: KINOYA VA ISTEHZO O'RTASIDAGI FARQ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4167
13. U.K. Mavlonova, S.K. Karimova. THE PROBLEM OF TEACHING ENGLISH IN MIXED ABILITY CLASSES. Dostijeniya nauki i obrazovaniya. 5 (59), 2020.
14. U.K. Mavlonova, Z.Z. Abulova, D.K. Kodirov. ROLE PLAY AS A METHOD OF DEVELOPING SPEAKING SKILL. Scientific reports of Bukhara State University 3 (1), 2020, p. 253-260.

ИНГЛИЗ ТИЛИ ЛЕКСИКАСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ДИНАМИКАСИ

Тилавова Маҳлиё Махмудовна

Бухоро давлат университети инглиз тили ўқитувчиси

dagotys@mail.ru

Аннотация: Мақолада замонавий инглиз тилидаги лексик ўзгаришлар, ундаги паронимия, синонимия, антонимия, омонимия, тилнинг ривожланиш даврлари, шунингдек, неологизмлар ва архаизмларнинг инглиз тилидаги ўрни ҳамда аҳамияти тўғрисида ёритилган. Тадқиқотлар натижасида шунини ишонч билан айтиш мумкинки, тил мустақил равишда эмас, балки инсон фаолияти туфайли ўзгаради ва тил тизимлидир, чунки бугунги мулоқот келажакда аҳамияти пасайиши ва ўзгариши мумкин.

Калит сўзлар: лексика, ўзгариш, паронимия, синонимия, антонимия, омонимия, неологизм, архаизм

ДИНАМИКА ИЗМЕНЕНИЙ АНГЛИЙСКОЙ ЛЕКСИКИ

Тилавова Маҳлиё Махмудовна

Преподаватель английского языка

Бухарского государственного университета

dagotys@mail.ru

Аннотация: В статье описаны лексические изменения в современном английском языке, паронимия, синонимия, антонимия, омонимия, периоды развития языка, а также роль и значение неологизмов и архаизмов в английском языке. В результате исследований можно с уверенностью сказать, что язык меняется не самостоятельно, а в результате деятельности человека, и что язык носит системный характер, так как сегодняшнее общение может уменьшаться и измениться по значимости в будущем.

Ключевые слова: лексика, изменение, паронимия, синонимия, антонимия, омонимия, неологизм, архаизм

DYNAMICS OF CHANGES IN ENGLISH LEXICON

Tilavova Makhliyo Makhmudovna

ESP Teacher of the Bukhara State University

dagotys@mail.ru

Abstract: The article describes the lexical changes in modern English, paronymy, synonymy, antonymy, homonymy, periods of language development, as well as the role and importance of neologisms and archaisms in English. As a result of research, it is safe to say that language changes not independently, but because of human activity, and that language is systemic, as today's communication may diminish and change in importance in the future.

Key words: vocabulary, change, paronymy, synonymy, antonymy, homonymy, neologism, archaism

Кириш. Тил махсус ижтимоий ҳодиса сифатида ўзига хос бўлган маълум қонуниятлар асосида ривожланади. Тил доимо ўзгариб турадиган тизимдир. Ҳар асрда янги сўзлар (неологизмлар) доимий равишда пайдо бўлади, эски сўзлар, уларнинг имлоси ва маъноси, турли тиллардан олинган ўзлашма сўзлар ўзгариб туради, улар вақт ўтиши билан маълум бир тилда мустақамланади. Дарҳақиқат, тил бир жойда турғун ҳолда турмайди, чунки ихтиролар ва янгиликлар ҳар куни пайдо бўлади ва шунга мос равишда улар тилнинг ўзгаришига олиб келади. Одамлар бир мамлакатдан бошқасига кўчиб ўтадилар, улар ўзлари билан бошқа мамлакат ёки маданият учун янги сўзлар ва ибораларни олиб келишади. Одамлар доимий равишда тилни ўзгартирадилар, ўзгаришлар тизимли бўлиб, яъни эртанги ўзгаришлар бугунги мулоқотнинг натижаси ҳисобланади.

Тил ўзгаришлари муаммосини ҳал этиш тилшунослиқда назарий ва амалий аҳамиятга эга. Зеро, тилшунослиқ тилда кечаётган жараёнлар билан бевосита боғлиқдир. Бу иш замонавий жамиятда тилшунослиқ билан боғлиқ бўлмасда долзарб масала саналади, чунки жамият ўзгаришларнинг моҳияти, табиатини билмайди ва фикр қилмайди. Инглиз тили тарихида ҳам ривожланиш бошқичлари турлича бўлган.

Умуман олганда, ўзгаришлар тилнинг ўзида (ички ёки интралингвистик) содир бўлади ва тилнинг ижтимоий функцияларидаги ўзгаришлар (ташқи ўзгаришлар) билан ҳам боғлиқ бўлиши ҳам мумкин.

Асосий қисм. Тилнинг ўзгариши сабабларини қуйидаги назариялар тушунтириши мумкин. Улардан бири А. Мартинага тегишли 1988 йилдаги “Саъй-ҳаракатни тежаш тамойили” ҳисобланади. Бу назариянинг номи шуни кўрсатадики, инсон энг кам уриниш қонунига бўйсунди, унга кўра у ўз кучини фақат маълум бир

мақсадга эришиш учун зарур бўлган даражада сарфлайди. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, инсон тилга ўзгартиришлар киритади ва шу билан мулоқот қулайлиги учун уни соддалаштиради. Бу назарияга кўра, инсоннинг мулоқотга бўлган эҳтиёжи билан унинг ақлий ва жисмоний ҳаракатларини минималлаштиришга интилиши ўртасидаги доимий зиддиятни тил ўзгаришларининг ҳаракатлантирувчи кучи деб ҳисоблаш мумкин.

Э. Косериуга тегишли бошқа бир назарияга кўра, тил тайёр нарса эмас, балки лингвистик фаолият жараёнида доимий равишда яратилганлиги сабабли ўзгаради. Шунинг учун тиллар ўзгармай туриб ишламайди. Асосан, тил ўзгармаса, бу табиий бўлар эди. Агар тил ҳамма нарса ўзаро боғлиқ бўлган тизим бўлса ва унинг мақсади тилдан фойдаланаётган жамиятда ўзаро тушуниш бўлса, у ҳолда тилнинг ўз вазифаларини бажарувчи тизим сифатида барқарорлигини кутиш мумкин. Агар ташқи ва ички омиллар таъсири бўлмаганида, шундай бўлар эди, деб ишонилади. Улар тилни беқарор қилади.

Бошқа томондан, ички омиллар ҳам тилнинг ўзгаришига ёрдам беради (полисемемия, омонимия, синонимия ва бошқаларнинг ривожланиши), иккинчи томондан, ички омиллар ҳақиқатда тил фаолиятининг ўзгарувчан шароитларига мослашишга олиб келади. Улар инсоннинг психофизиологик имкониятларига мос равишда тобора мураккаблашиб бораётган жараёнларни чеклайди.

Э. Косериунинг фикрича, ўзгармас тил “мавҳум” тил бўлиб, у қоидага кўра ҳақиқий тил эмас. Дарҳақиқат, масалан, ўз-ўзидан ўзгарадиган грамматика ёки луғатини мустақил равишда тўлдирадиган луғат йўқ. “Мавҳум” деб аталадиган тилга ташқи омиллар таъсир қилмайди. Фақат биз гапирадиган ҳақиқий тил ўзгаради холос.

Шундай қилиб, тил инсон аралашувисиз ишлай олмайди ва ўзгармайди. Чунки тилга ўзгартиришларни айнан сўзлашувчи киритади.

Интралингвистик ўзгаришларга фонетик даражада содир бўладиган ўзгаришлар киради. Натижада янги товушлар пайдо бўлади. Инглиз тилида урғусиз унлиларнинг қисқариши сўзнинг морфологик тузилишининг соддалашишига, кўпчилик грамматик охирги бўғинларнинг йўқолишига ва инглиз тилидаги отлар, феъллар, сифатлар ва қўшимчалар ўртасида грамматик қарама-қаршиликларга олиб келди. Бу эса ўз навбатида, инглиз тилида аффиксиз янги сўз ясовчи воситалар, синтактик конструкцияларнинг, шаклланишига асос бўлиб хизмат қилган. Масалан, конверсия, сўз ясалиши ва бошқалар: water - "сув", to water - "сепмоқ", water fall - "шаршара".

Грамматик даражада ўзгаришлар ҳам хилма-хилдир. Грамматикада грамматик маъно ва шаклларнинг йўқолиши мумкин. Масалан, форс тилида барча исмлар, олмошлар ва феълларнинг бирлик ва кўплик шаклларида ташқари, иккилик сон шакллари ҳам мавжуд бўлган. Ҳозирда бу фақат араб тилида сақланиб қолган.

Инглиз тилида грамматик тизим катта ўзгаришларга учради. Қадимги инглиз тилида олмошлар қуйидагича тусланган:

N ic N we N thu N ge (--> ye)

A me A us A the A eow

G min G ure G thin G eower

D me D us D the D eow

Замонавий инглиз тилида олмошлар тусланмайди, келишикларни турли хил ёрдамчи сўзлар ёрдамида аниқлаш мумкин.

Тил ўзгаришларининг ҳар хил турлари орасида лексик даражадаги ўзгаришлар алоҳида қизиқиш уйғотади.

Масалан, сўз ясалиши – сўз белгиларининг мазмунли ва расмий ўзгаришларини билдирувчи маълум амаллар ёрдамида бошқа сўزلардан сўз ясашидир. Сўз ясалишининг асосий моделларига қуйидагилар киради деб ҳисобланади: аффикс - кўпинча префикслар ва суффикслар қўлланилади. Шунга кўра, моделлар чақирилади: префикс, суффикс ёки префикс-суффикс (шаклланиш усулига қараб). Масалан: инглиз тилида аффиксалга мисол: cyber-boy. Икки ўзақли сўзнинг уланиши, кўпинча боғловчи унли ёрдамида амалга оширилади. Ўзбек тилида икки сўздан сўз ясашга мисоллар келтирайлик: бағр –кўкрак ва кенг каби икки сўздан бағрикенг ёки олий ва жаноб сўзларидан олийжаноб сўзлари ясалган; инглиз тилида page ва turner сўзларидан page-turner сўзи ясалган бўлиб, у ниҳоятда қизиқарли китоб деб таржима қилинади. Сўз ясашга аббревиатура – сўз ёки сўзлар гуруҳининг қисқартирилган имлоси киради. Масалан, НАТО - Шимолий Атлантика Шартномаси Ташкилоти, инглизча North Atlantic Treaty Organization. Қисқартма (сўзнинг охирини қисқартириш) сўз ясаш ҳам учраб туради, масалан, кичик - майдача. Баъзан, сифатнинг отга ўтиши: бозор куни - дам олиш куни. Инглиз тилида: old -старый (сифат), the old – қария, чол (исм). Янги сўз маъноларининг шаклланиши полисемияга олиб келади. Полисемия - бу кўп маънолилиқ, икки ёки ундан ортиқ ўзаро боғланган ва тарихий жиҳатдан аниқланган сўзнинг (тил бирлиги) мавжудлигидир. Масалан, от - ҳайвон, от - шахмат донаси; wood – ўтин ва wood - ёғоч.

Тилнинг бошқа даражаларида, сўз ясалишида ҳам ўзгаришларга олиб келадиган товуш ўзгаришлари ҳам мавжуд. Эҳтимол, сўзнинг морфемик артикуляцияси ўзгариши бўлиши мумкин. Морфологияда сўз ясалиши характерининг токи йўқолиб кетгунича ўзгариши, лексикада эса омонимия ва паронимиянинг пайдо бўлиши юз беради.

Замонавий инглиз тили тизимининг шаклланиши даврида, ўзлашма сўзлар таъсирида, аслмсўзлар кўпинча ўзининг стилистик мансублигини ўзгартиради. Бу, масалан, foe асл сўзи билан содир бўлди, у enemy (замонавий инглизчада enemy) сўзининг пайдо бўлиши билан поетизмнинг тор стилистик доирасига киришга мажбур бўлди. Шунга ўхшаш мисоллар valley/dale ва people/folk синонимик жуфтликлари бўлиб, охирги асл бирламчи компонентдан кам фойдаланиш бошланган. Сўзнинг семантик таркибида ўзгаришлар юз берди, масалан, қадимги инглиз тили даврида “ўлиш” деган маънони англатувчи starve феъли die синонимининг босими остида унинг маъноси дастлаб "очликдан ўлиш" маъносигача торайган ва кейин бутунлай ўзгарган, замонавий инглизчада - "оч қолиш" маъносини англатган.

Турғун бирикма, фразеологик бирик таъсирида сўз маъноси ўзгарганда ҳам деярли худди шундай жараён содир бўлади. Масалан, brick сўзида tactless маъноси to drop a brick -- to say or do smth tactless фразеологик ибораси таъсирида пайдо бўлади; An old bird isn't caught with chaff деган мақолда chaff сўзи "easy trick" деган маънони касб этади.

Юқорида муҳокама қилинган барча сабаблар сўз маъносини ўзгартиришга олиб келади. 19-асрда Г.Пол томонидан таклиф қилинган мантиқий схемага кўра, маъно ўзгариши бир неча йўналишда амалга ошиши мумкин: 1) маънонинг кенгайиши; 2) маънонинг торайиши; 3) маънонинг силжиши (ўзгариши ёки ўтказилиши). Шундай қилиб, лингвистик ва тилдан ташқари бўлган хусусиятлар таъсирида маъно ҳам миқдор,

хам сифат жиҳатидан ўзгариши мумкин. Буларнинг барчаси ноаниқлик ёки полисемияга олиб келиши мумкин.

Тилдаги ўзгаришлар синонимия, омонимия, антонимиянинг шаклланишига олиб келади.

Синонимияга келсак, тилнинг синонимлар билан бойиб бориши узлуксиз давом этади. Тилшуносликдаги синонимлар - нутқнинг бир қисмига мансуб, товуш ва имло жиҳатидан фарқ қилувчи, лекин бир хил ёки жуда яқин лексик маънога эга бўлган сўзлар ҳисобланади. Ҳар бир синонимнинг бошқа синонимлардан ажратиб турадиган ўзига хос маъноси бор, масалан: қизил – алвон – қип-қизил – тўқ қизил.

Тилда антонимлар ҳам мавжуд бўлиб, антонимлар нутқнинг бир қисмидаги, товуш ва имло жиҳатидан фарқ қилувчи, қарама-қарши лексик маънога эга бўлган сўзлар саналади. Масалан: weak - strong, long - short. Антонимиянинг асосида табиатан бир хил бўлган нарсалар, ҳодисалар, ҳаракатлар, сифатлар ва хусусиятлардаги сезиларли фарқларни акс эттирувчи қарама-қарши тушунчалар ётади.

Ниҳоят, омонимлар маъно жиҳатидан фарқ қилади, лекин тил бирликларининг (сўзлар, морфемалар ва бошқалар) бир хил ёзилишидир. Масалан, инглиз тилидан мисоллар қуйидагича: bow – камон, ўқ отадиган асбоб, bow - узун ёғоч таёқ, bow - букиш, bow - итоат қилиш, бўйсунуш ва ҳоказо. Омонимларнинг барчаси полисемантик сўзларнинг алоҳида маънолари ҳисобланади. Бунда полисемия омонимиянинг алоҳида ҳолидир.

Тилдаги синонимия, полисемия, антонимия, омонимия каби ҳодисалар инсоннинг тил фаолияти билан боғлиқ ҳолда пайдо бўлган. Чунки тил фақат инсон аралашуви туфайли ишлайди.

Биобарин, тилда бир маданиятга мансуб кишилар таъсирида турли даражадаги ички ўзгаришлар содир бўлади.

Ташқи лингвистик ўзгаришларга келсак, бу ўзгаришлар тил тақдирида, унинг қўлланиш характерида, одамларнинг тилга муносабатида содир бўлади. Масалан, вақт ўтиши билан тилнинг ижтимоий функциялари кенгайиши ёки қисқариши мумкин. Ташқи ўзгаришлар халқлар тарихи билан боғлиқ: кўчишлар, истилолар, қўшни халқлар билан алоқалар.

Биобарин, тил тайёр нарса эмас, балки лингвистик фаолият жараёнида доимий равишда яратилганлиги сабабли ўзгаради. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, тил ўзгариб туради, чунки унда гапирилади, чунки тил фақат маълумотни этказиш ва мулоқот техникаси сифатида мавжуд. Нутқ эркин ва мақсадли ижодий фаолият сифатида тушунилади; нутқ ҳар доим янгича, қайта қўйилган мақсад - ниманидир ифодалаш вазифасини бажаради. Сўзловчи ўз нутқини унга тил қўникмаларини таъминлайдиган олдиндан мавжуд усуллар ва материаллардан фойдаланган ҳолда яратади. Шундай қилиб, тил сўзловчига ўзини таклиф қилади, деб айтиш мумкин; сўзловчи ўз ифодалаш эркинлигини амалга ошириш учун тилдан фойдаланади.

Инглиз тилининг ривожланиш тарихида одатда учта асосий давр ажратилади: қадимги инглиз, ўрта инглиз ва янги инглиз тили даврлари. Бу даврлар инглиз тилининг тузилишига катта таъсир кўрсатган, унга фонетик, грамматик ва лексик даражада кўплаб ўзгаришлар киритган. Шу билан бирга тилнинг луғат бойлиги ҳам бойиган. Бу ўша даврларда содир бўлган воқеалар билан боғлиқ.

Қадимги инглиз даврида қадимги инглиз тили кам ўзгарган, герман тилларининг ривожланиш йўналишидан четга чиқмасдан, луғатнинг кенгайиши рўй берган. Бу даврда инглиз тили қуйидаги сўзлар билан бойиди: *to curse* – қарғамоқ, *stromlech* -- кромлех (друидлар биноси), *coronach* -- қадимги шотландларнинг дафн маросими марсияси, ҳарбий соҳадаги сўзлар: *javelin* -- найза, *ribroch* – ҳарбий қўшиқ; ҳайвонлар номи: *hog* -- чўчка. Латин тилидан кўп сўзлар ўзлаштирилган, масалан латин тилидан *strat* латинча *via strata* (йўл, қўча), *weall* латинча *vallum* (девор) сўзидан ва ҳ.к. Замоनावий инглиз тили фонетикасида дифтонглар узунлик ва қисқалик жиҳатидан фарқланади.

Қадимги инглиз тилида ҳам худди шундай эди. Луғатга келсак, инглиз тилига *bin* - боғча, *dunn* – тепалик каби сўзлар кириб келган. Қадимги инглиз тилида префиксларнинг ривожланган тизими мавжуд эди, бунинг натижасида феъллар, сифатлар ва нутқнинг бошқа қисмларига янги маънолар берилди. Энг кўп учрайдиган префикслар *for-*, *be-*, *a-*, *ge-*, *mis-*, *in-*, *a-faran* – кетмоқ сўзи *faran* - юрмоқ, *be-secan* – илтижо қилмоқ сўзи *secan* – изламоқдан олинган. Қадимги инглиз тилининг лексик таркиби асосан бир ҳил эди. Уларнинг асосий қисмини ҳинд-эвропа, умумий герман ва кўпгина махсус инглизча сўзлар ташкил қилар эди.

Умумий ҳинд-эвропа сўзлари воқеа-ҳодисаларининг асосий тушунчаларини акс эттирар эди. Масалан: оила азолари *fader* - ота, *modor* - она, *dohter* - қиз; уй-жой *hus* - уй, *gum* – хона. Идрок феъллари *hieran* - эшитмоқ, *seon* – кўрмоқ ва бошқалар. Қадимги инглиз тили даврида содир бўлган воқеалар билан боғлиқ ҳолда келт тилидан сўзлар кириб келди. Масалан, савдо соҳасига оид сўзлар: *win* - вино, *rund* – фунт ва бошқалар.

Инглиз тили ривожланишининг кейинги даври 1066 йилдан 1485 йилгача бўлган вақтни ўз ичига олади. Ўрта инглиз даврида давлат бошқарувига оид кўп сонли сўзлар пайдо бўлди: *reign* – подшолик қилмоқ, *government* -- ҳукумат, *crown* -- тож, *state* – давлат ва бошқалар. Ҳарбий ишларга оид сўзлар: *army* - армия, *peace* - тинчлик, *battle* - жанг, *soldier* - аскар ва бошқалар. Скандинав тилидан олинган сўзлар: *sky* -осмон, *skin* - тери, *husband* - эр, *anger* – ғазаб ва бошқалар. Бу даврда энг маҳсулдор эга суффикслари асл сўزلардан ҳамда ўзлашма сўزلардан янги сўз ясайдиган *-er* суффикси бўлган: *worker*, *traveler*, *hunter* кабилар.

Феъл ясовчи *-ing* суффикси: *meeting*, *fighting*, *fishing* каби. Норман истилоси инглиз тилининг луғатига катта таъсир кўрсатган. Тилда пайдо бўлган сўзлар: *mount*, *pride*, *castle*, *tower* кабилар. Инглиз тили нафақат француз тилидан сўзларни, балки баъзи аффиксларни ҳам ўзлаштирган. Суффикслар: *-ment* (*agreement*), *-age* (*marriage*), *-able* (*eatable*). Префикслар: *re-* (*renew*), *en-* (*entrust*), *dis-* (*distrust*) ва бошқалар.

Янги инглиз тили даври - замонавий Англия тили мансуб бўлган инглиз тилининг ривожланиш даври, яъни 15-аср охиридан бошланади. Инглиз тилининг луғат таркибида *-ate* каби сўзларни ўзлаштириш каби ўзгаришлар бўлган: *locate*, *rotate*; *-ute*: *execute*, *constitute*; *ante/-ent*; *-ance/-ence*: *expectant/expectance*; *dependent/dependence*. Ўзлаштира сўзлар турли тиллардан олинган, масалан, испан тилидан: *armada*, *flotilla*, *parade* ва бошқалар. Латин ва юнон луғатидаги сўз илдизларидан кейинчалик кўплаб ясама ва қўшма сўзлар пайдо бўлган. Масалан, *phone* (товуш) сўзи *phonology*, *microphone*, *telephone* каби сўзларнинг таркибига кирди. Янги инглиз тили даврида грамматик жинс категорияси бутунлай йўқолган. Бироқ, инглиз тили ривожланишда давом этар экан, бошқа тилларнинг таъсири аста-секин сусайди. Баъзи атамалар бутунлай қўлланилмай

қолган: adminiculation (совр. aid), cohibit (совр. to restrain), expedite (совр. to accomplish) ва бошқалар.

Шундай қилиб, уч давр мобайнида инглиз тилининг тузилишида тубдан ўзгаришлар юз берди.

Тилдаги ташқи ўзгаришлар ҳақида гапирганда, неологизмларга тўхталмаслик мумкин эмас. Ижтимоий ҳаёт тараққиёти, янги тушунчаларнинг пайдо бўлиши муносабати билан тилда пайдо бўлган янги сўзлар неологизмлардир. Айниқса, фан ва техниканинг жадал ривожланиши натижасида илмий-техник тилда кўплаб неологизмлар пайдо бўлади. Инглиз тилида неологизмларга нисбатан яқинда пайдо бўлган сўзлар мисол бўлиши мумкин: *televiwer* - телетомошабин, *atomic pile* - атом реактори, *half-life* - ярим емирилиш даври ва бошқалар.

Шубҳасиз, бундай сўзлар улар ифодалаган тушунчалар таниш бўлгунга қадар неологизм сифатида қабул қилинади, шундан сўнг улар луғат таркибига мустақкам киради ва энди янги сифатида қабул қилинмайди.

Шуни таъкидлаш керакки, неологизмлар, қоидага кўра, мавжуд тил анъаналари асосида тилда мавжуд сўз ясалиш воситаларидан фойдаланган ҳолда пайдо бўлади.

Архаизмларга келсак улар нутқда қўлланилишдан чиққан эскирган сўзлар бўлиб, улар замонавий адабий тилда турли хил стилистик функцияларни бажариши мумкин. Масалан, улар нутққа баланд тантанали жаранглашни беради. Шеърятда ҳам архаизмлар кўп қўлланилади. Инглиз тилида *thereby*, *therewith*, *hereby* каби сўзлар бадий адабиётда аллақачон архаизмга айланган.

Ҳозирги вақтда технология ривожланиши билан инглиз тили тобора неологизмлар билан бойиб бормоқда. Қуйидаги сўзларга бунга мисол бўла олади: *x-ray* - рентген, *radar* - радар (*Radio Detection And Ranging*), *laser* - лазер (*Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*), *black hole* – қора туйнук (астрономия), *robot* - робот, *genocide* - геноцид. Инглиз тилининг сўз бойлигини тўлдириш тўхтагани йўқ. Сленг ҳам замонавий инглиз тилига мисол бўла олади. Сленг - бу терминологик соҳа, турли хил одамлар уюшмаларида (ижтимоий, ёш гуруҳларида) қўлланиладиган махсус сўзлар тўплами ёки мавжуд сўзларнинг янги маънолари. Сленгга мисол анча олдин Лондонда пайдо бўлган *Cockneys* махсус тили ҳисобланади. *Cockneys* ибораларга мисоллар: *sugar and honey* - *money*, *you and me* - *tea*, *husband and wife* - *knife* ва бошқалар. Замонавий сленгларга мисоллар: *ace* - оғайни, яхши дўст; *acid head* - наркоман; *action man* - қаҳрамон, чапанилик; *big daddy* - "каттакон", хўжайин. Айтиш мумкинки, ўзгаришлар деярли сезилмайди, чунки улар ҳозирги вақтда содир бўлмоқда ва барча сўзлар луғатда дарҳол бириктирилмайди. Бинобарин, янги ва аксинча, эскирган сўзлар ва конструкциялар пайдо бўлиши биланоқ тил доимий равишда ўзгаради.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, инглиз тилидаги ўзгаришларнинг келиб чиқиши ва турлари, ҳозирги босқичда ҳам, ундан олдин ҳам қадимги даврларда, улар инглиз тили тарихида ва ривожланишнинг қайси босқичларидадир содир бўлган. Инглиз тилидаги ўзгаришлар бир маданият доирасидаги халқ таъсирида ҳам, бир қанча маданиятлар таъсирида ҳам содир бўлиши кузатилади. Тадқиқотлар натижасида шуни ишонч билан айтиш мумкинки, тил мустақил равишда эмас, балки инсон фаолияти туфайли ўзгаради ва тил тизимлидир, чунки бутунги мулоқот келажакда аҳамияти пасайиши ва ўзгариши мумкин. Шунингдек, тил ўзига хос қонуниятларга мувофиқ ривожланадиган ҳодиса бўлгани учун инглиз тили ҳам инсон аралашуви ва иштироки билан юз беради, чунки

айнан у мулоқот фаолиятини амалга оширади. Инглиз тилидаги ички ўзгаришларни ўрганиш шуни кўрсатдики, кундалик мулоқот натижасида ўзгаришлар доимий равишда содир бўлади. Демак, тил – мулоқот жараёнида доимо ўзгариб турадиган, одамларни бир-бирига таъсир қилиши ва фикрлашнинг энг муҳим воситасидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Э. Косериу "СИНХРОНИЯ, ДИАХРОНИЯ И ИСТОРИЯ" // Новое в лингвистике. Вып. III. М., 1963. – Б. 184
2. Н. Б. Гвишиани "Современный английский язык": Лексикология. - М.: Академия, 2007. – Б. 224
3. Тумаян Э. Г. О природе языковых изменений // ВЯ. 1999. – Б. 86-97
4. Гальперин И. Р. Лексикология английского языка. - М., 1956. – Б. 34
5. Лексикология английского языка: Учебное пособие для студентов / Г.Б. Антрушина, О.В. Афанасьева, Н.Н. Морозова. - М.: Дрофа 1999. – Б. 288
6. Mavlanova Ugiloy Khamdamovna, Ruzieva Dilfuza Salimboevna, Babaeva Vasila Toshpulatovna. Irony in dramatic works//International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. 3.
7. Mavlonova U. K., Maxmurovna M. K. THE INTRODUCTION OF IRONY IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE //International Engineering Journal for Research & Development. – 2020. – Т. 5. – №. 3. – С. 4-4.
8. Ugiloy Khamdamovna Mavlonova, Dilfuza Salimboyevna Ruziyeva. THE USE OF IRONY IN LITERATURE // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. – 2020. – Issue 04, Volume 84. SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS
9. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna 2020. Similarities and differences between types of comic. *International Journal on Integrated Education*. 3, 9 (Sep. 2020), 105-107. DOI:<https://doi.org/10.31149/ijie.v3i9.596>.
10. Mavlonova U.K., Makhmurova M.Kh., Kodirov T.D. DESCRIPTION OF ART MEDIA IN LITERATURE // LXIV International Correspondence Scientific and Practical Conference "EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY» June 5-9, 2020. London, United Kingdom
11. Sharipova D.Sh., Mavlonova U.Kh., Ibatova N.I. BEHAVIORAL LANGUAGE ETIQUETTE IN UZBEK PROVERBS AND SAYINGS // ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ № 11(89). Часть 3. 2020. P: 51-53
12. Mavlonova U Kh, RA Akhmedova. ANALYSIS OF SITUATIONAL IRONY IN EXAMPLES FROM GENERAL CASES. ЖУРНАЛ «ACADEMY» © ИЗДАТЕЛЬСТВО «ПРОБЛЕМЫ НАУКИ». Том 62, номер 11, ст. 24-26.
13. U.K. Mavlonova, R.A. Achilova. THE PROBLEM OF TRANSLATION OF REALIA (AMERICANISMS). Dostijeniya nauki i obrazovaniya, 5/59, 2020.
14. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna, "IRONY IN FITRAT'S DRAMAS", *IEJRD - International Multidisciplinary Journal*, vol. 5, no. CONGRESS, p. 3, Nov. 2020.
15. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna, Makhmurova Mavjuda Khalimovna. ANALYSIS OF SITUATIONAL IRONY IN LITERATURE. ЖУРНАЛ «ACADEMY» © ИЗДАТЕЛЬСТВО «ПРОБЛЕМЫ НАУКИ». Том 62, номер 11, ст. 26-27.

16. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna. (2021). IRONY IN LYRICS. European Journal of Research Development and Sustainability, 2(4), 77-81. Retrieved from <https://scholarzest.com/index.php/ejrds/article/view/609>
17. У.Х. Мавлянова. КИНОЯНИНГ ОҒЗАКИ, ВАЗИЯТЛИ ВА ДРАМАТИК КЎРИНИШЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛИШ АҲАМИЯТИ - МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 2021.
18. О. Mavlonova. Kinoya yoxud istehzo turlari. ВЕСТНИК НУУз/ ЎзМУ хабарлари. 1 (1), 2021, 216-218-b.
19. M.U. KHAMDAMOVNA. TYPES OF IRONY AND ITS USAGE IN THE CONTEXT. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY/ BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI. 2/78, 2020, 208-213. УДК: 616.89-008.444.5
20. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna. THE ROLE OF IRONY IN UZBEK LITERATURE. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. 2021/3(85), P. 50-59
21. Khamdamovna, M.U. 2021. Aesthetic and Psychological Features of Irony. International Journal on Integrated Education. 4, 10 (Oct. 2021), 184-187. DOI:<https://doi.org/10.31149/ijie.v4i10.2318>.
22. Khamdamovna, M. U. (2021). The use of Irony in Uzbek Poems as a Speech Decoration. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE, 2(11), 17-20. <https://doi.org/10.47494/cajlp.v2i11.242>
23. Khamdamovna, M. U. (2021). Irony and Sarcasm in English Humour. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 78-82. Retrieved from <http://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/597>
24. Mavlonova, U. (2021). ЭСТЕТИЧЕСКИЕ И ФИЛОСОФСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИРОНИИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 7(7), извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/3937
25. Mavlonova, U. (2022). ADABIY VOSITA: KINOYA VA ISTEHZO O'RTASIDAGI FARQ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8) извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4167